

Veřejné knihovny mohou pomoci dětským uprchlíkům z Ukrajiny

Mgr. Ondřej Klípa, Ph.D.

21. 4. 2023

Shrnutí

Veřejné knihovny disponují značným potenciálem, kterým je jejich veřejně přístupný prostor obvykle v dobré lokalitě center obcí. Svou přístupností, pohodlným a dostatečně vybaveným prostředím, bohatým knižním fondem, profesionálním personálem i doprovodným programem mohou výrazně pomoci v integraci dětí ukrajinských uprchlíků. Děti je mohou využívat nejen kvůli dostupnosti literatury ve své mateřtině, ale i jako bezpečné místo vhodné pro přípravu do školy nebo jen trávení volného času. Lze také navštěvovat programy (jazykové kurzy, čtenářské kroužky, volnočasové nízkoprahové kluby apod.) samotné knihovny či spolupracujících neziskových organizací a čerpat z rad a doporučení knihovnic a knihovníků. Je však potřeba zvýšit povědomí uprchlických dětí o knihovnách a jejich možnostech. Klíčem k úspěchu může být zapojení dobrovolníků z řad nově přichozích i již dlouhodobě usazených Ukrajinců, zejména dětí. Dále je potřeba zintenzivnit spolupráci veřejných knihoven se školami v jejich okolí.

Doporučení pro knihovny

- Pozvat ukrajinské uprchlické děti do knihovny formou krátkých prezentačních videí a poukázat přitom na všechny funkce knihovny, které mohou dětem sloužit.
- Požádat okolní školy a další subjekty, aby prezentační videa šířily mezi děti ukrajinských uprchlíků.
- Požádat školy o symbolické ocenění dětských dobrovolníků, kteří pomůžou knihovnu atraktivně představit ukrajinským uprchlíkům.
- Vyzvat školy k organizované návštěvě ukrajinských dětí v knihovně v domluveném čase.
- Požádat o radu či inspiraci knihovny, které dokážou úspěšně zaujmout dětské čtenáře (nejen ukrajinské uprchlíky), jako např. městské knihovny v Dobříši, Třinci či Havířově.
- Vyzvat ukrajinské uprchlické děti, aby výtvarně zvelebily místní knihovnu, např. formou výkresů na dané téma, které se rozvěsí v knihovně, nebo výtvarně zpracovaných informačních „bublin“ (komiksových nápisů) v ukrajinštině. Aktivitu je možné dohodnout se spolupracující školou.
- Oslovit dospělé dobrovolníky ukrajinského původu z řad návštěvníků knihovny pro příležitostné tlumočení a překlady či jinou praktickou pomoc s dětmi uprchlíků. Domluvit s nimi pravidelný čas v týdnu (nejlépe v odpoledních hodinách), kdy budou v knihovně k dispozici, příp. mít možnost těmto dobrovolníkům v jinou dobu zatelefonovat. V případě dopoledních hodin lze na tuto dobu naplánovat exkurzi ukrajinských žáků do knihovny.

Veřejné knihovny v České republice mají značný potenciál integrace migrantů do společnosti. Řada z nich se v tomto směru již dlouhodobě velmi angažuje, zejména v poskytování kurzů češtiny, resp. umožňováním této výuky v prostorách knihoven. Stále zde ale zůstávají rezervy, které je možné využít nyní pro potřeby dětí ukrajinských uprchlíků. Předkládaná analýza a praktická doporučení se přitom opírají o výsledky tříletého kvalitativního výzkumu týmu pracovníků Fakulty sociálních věd UK ve čtyřech vybraných pobočkách Městské knihovny v Praze.¹

Česká republika přijala od loňského započetí ruské agrese na Ukrajinu téměř půl milionu ukrajinských uprchlíků, přičemž nyní jich zde žije přibližně 300 tisíc. Naprostou většinu tvoří matky s dětmi. Podle údajů MŠMT z počátku školního roku nastoupilo 50 285 dětí ukrajinských uprchlíků do českých mateřských, základních a středních škol, což je zhruba 2,7 procent všech žáků a studentů těchto škol.² České školy se pochopitelně nemohly dostatečně na příchod nových žáků připravit, takže se potýkají nejen s jazykovou bariérou, ale i s nedostatečnými kapacitami prostoru a personálu. Usazování uprchlíků napříč Českem je totiž nerovnoměrné, takže jsou některé školy přetížené.

S řadou obtíží se ale potýkají samy ukrajinské děti. Pokud neprojdou tzv. adaptačními skupinami, musí se zapojit do výuky bez jakékoliv přípravy stylem „skoč a plav“. Běžnou praxí je, že v roli „asistentů“ či tlumočnicků těmto žákům se nuceně ocitají již jazykově plně integrované děti s ukrajinským či ruským mateřským jazykem. Ty ale často na tuto práci nejsou připraveny a navíc netouží po přílišném zviditelnění jejich vlastního nečeského původu.

Krom jazykových obtíží, které se však postupem času snižují, ukrajinští žáci zažívají celkový pocit vykořenění a šok z nového prostředí. Sociální izolace se prohlubuje u dětí (zvláště středoškolského věku), které pokračují ve studiu ukrajinských škol online nebo se vzdělávání vůbec neúčastní. Nezřídka jde přitom o děti zcela bez doprovodu. K těmto obtížím se přidává posttraumatický stres z hrůz války, ztráty domova, roztržení rodin či ztráty někoho blízkého.³ Řadu z nich přitom mohou zmírnit právě veřejné knihovny s možnostmi svého knižního fondu, prostoru, personálu a programové náplně.

Knihovní prostor

Knihovny obvykle sídlí na přehledných a dobře dostupných místech v centrech měst či městských částí a disponují relativně velkými prostory. V České republice je údajně vůbec nejhustší síť veřejných knihoven na světě.⁴ V případě větších měst jsou pak právě knihovny jedinou kulturní institucí, která bývá rovnoměrně rozprostřena po celé obci. Knihovna tak může dětem ukrajinských uprchlíků sloužit jako místo, kam mohou sami dojít a které snadno naleznou. V knihovně mohou bezplatně (pokud si nebudou půjčovat, tak i bez registrace) trávit svůj volný čas, v bezpečném (za přítomnosti důvěryhodných dospělých) a pohodlném prostředí se sociálním zázemím a obvykle snadným přístupem k rychlému internetu. Navíc si zde mohou nabít vlastní přístroje (mobil, tablet, notebook) nebo zdarma využít místní počítače s internetem. Pro řadu ukrajinských uprchlíků (matek) je totiž obtížné kombinovat zaměstnání (často s dlouhou či nestandardní pracovní dobou) a hlídání dětí. Mnohdy si nemohou dovolit platit odpolední kroužky či jinou formu „hlídání“ dětí. Příbytek uprchlických rodin přitom nemusí být vždy vhodný k tomu, aby v něm byly děti samy. V knihovně tak dítě může strávit potřebný čas, než se matka vrátí ze zaměstnání.

¹ <https://ims.fsv.cuni.cz/lokalni-knihovny>

² <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-ukrajinske-deti-se-dari-dostavat-do-skol-problemem-je-jazyk-a-prehlceni-223786>

³ Symptomy duševního onemocnění má 45 % ukrajinských uprchlíků, čtyřikrát víc než u většinové populace. <https://www.nudz.cz/pro-media/tiskove-zpravy/temer-polovina-uprchliku-trpi-symptomy-depresi-a-uzkosti-o-dostupne-peci-jim-chybi-informace-1>

⁴ <https://plus.rozhlas.cz/knihovny-v-digitalni-ere-mista-vzdelavani-pujcovani-knih-i-setkavani-mistnich-6509148>

Krom toho zde dítě může dělat své domácí úkoly, k čemuž nemusí mít v dočasném bydlení v Česku vhodné podmínky (malý a nevybavený prostor). Samotný pobyt v knihovně pak může sloužit jako pozvolná forma integrace do české společnosti, jelikož zde dítě bude potkávat další obyvatele z dané lokality a dovídat se užitečné informace od personálu knihoven či z informačních vývěsek.

Knihovní fond

Jak se ukázalo v průběhu našeho výzkumu v pražských pobočkách i během návštěv v mimopražských knihovnách, knihovny mají ve svém fondu literaturu (pro děti a mládež) v ukrajinštině, příp. v ruštině, nebo jsou ji schopny snadno opatřit. Značně se však liší způsob, jakým tuto literaturu prezentují. Zatímco v některých knihovnách ji potenciální čtenář musí vyhledat ve standardním systému rozmístění knih, v jiných je naopak vyjmuta a umístěna na dobře viditelné místo u vstupu do knihovny. Ve druhém případě bývá vystavená literatura zvýrazněna upoutávkami v ukrajinském jazyce a v ukrajinských národních barvách, příp. ještě doprovázena dětskými uměleckými výtvary nebo čímkoliv, co může dále zaujmout pozornost. Zprv se ukazuje, že děti uprchlíků mají o knížky ve své mateřštině skutečně zájem. Může to být dáno jednoduše tím, že při útěku z války knihy nepatří mezi nejdůležitější položky, takže jim zde nyní chybí. Jejich čtení navíc může působit jistou terapeutickou funkci při stesku po domově. Zadruhé už samotný akt jejich vystavení je symbolem pozvání a přijetí těchto dětí a pomáhá jim cítit se dobře v dané knihovně, potažmo v místní společnosti.

Knihovní personál

Knihovní personál by měl být schopen nejen dětem literaturu v jejich rodném jazyce aktivně nabídnout, ale sloužit také jako dobrý pozorovatel, rádce a prostředník dalších aktivit. Jazyková bariéra přitom s postupem času hraje čím dál menší roli. Navíc lze překonávat jak instruuujícími nápisy, internetovými překladači, tak využitím bilingvních návštěvníků knihoven z řad dětí i dospělých. Knihovníci a knihovnice, zejm. v dětských pobočkách či odděleních, mají dost příležitostí k pozorování dětí a odhadnutí jejich potřeb, včetně jejich psychického stavu. Dětského návštěvníka tak může aktivně oslovit a nasměrovat ho na případnou pomoc nebo mu nabídnout program ať již v samotné knihovně nebo spolupracujících neziskových organizací v okolí (nízkoprahové kluby apod.).

Program knihoven

Společné čtení formou klubu či kroužku přináší kromě informačních a organizačních vstupů odborného personálu navíc ještě sociální kontakt, který usnadňuje integraci uprchlických dětí. Lze přitom pracovat jak s českou literaturou (s důrazem na ovládnutí češtiny), tak se čtením ukrajinských textů dětmi uprchlíků, což posiluje pocit přijetí. Zde se otevírá další prostor pro dobrovolníky ukrajinského původu, kteří mohou dětem předčítat nebo se staršími dětmi povídat o knihách.

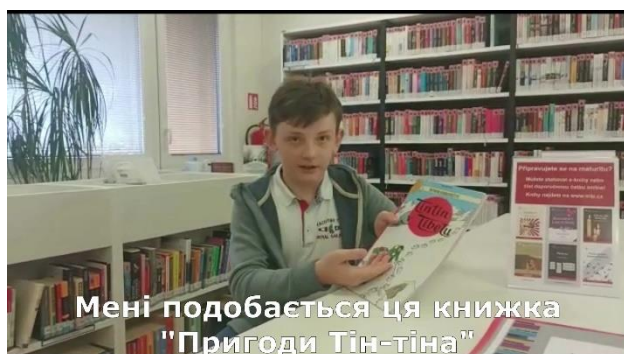
Knihovny také mohou nabídnout okolním školám návštěvu svých prostor přímo zaměřenou na ukrajinské uprchlíky. Zdaleka nemusí jít jen o seznámení dětí s ukrajinskojazyčnou literaturou, ale se všemi možnostmi smysluplného trávení volného času, které knihovna nabízí. Řada knihoven dokáže zaujmout děti a mládež různými atraktivními možnostmi, např. vyzkoušením brýlí pro virtuální realitu, 3D tiskárny či kvalitní a stylové vybavy pro hraní počítačových nebo netradičních deskových her.

Důležitý pro uprchlické děti je také program partnerských organizací, který může probíhat uvnitř knihovny nebo v sídlech těchto subjektů v okolí. Jde např. o jazykové kurzy nebo různé volnočasové a vzdělávací programy organizací zaměřených na děti a mládež obecně nebo na migranty. V Praze se těmto aktivitám věnují neziskové organizace jako je Nová škola, Člověk v tísni, InBáze, META nebo řada místních nízkoprahových klubů.

Využití dětských dobrovolníků

Přetrvávajícím problémem knihoven je nedostatečné povědomí o nich mezi ukrajinskými dětskými uprchlíky. Navíc zde působí poměrně vysoká „bariérovost“ knihoven. Děti obecně je obvykle vnímají jako příliš formální a „upjaté“ prostředí, které se jim pojí se školní prostředím (povinná literatura atd.). U uprchlíků z Ukrajiny (podobně jako u dalších národů z bývalého SSSR) může být tento pocit umocněn ještě celkovou nedůvěrou vůči oficiálním institucím a slabým zájmem o veřejný prostor. Jedním ze způsobů, jak tyto bariéry překonat, může být využití dětských dobrovolníků.

Prezentační videa knihoven pro ukrajinské dětské uprchlíky

Inspirováni rozličnými programy knihoven zapojujících dětské dobrovolníky do svého chodu jsme uskutečnili v naší studované čtyřech pražských pobočkách experiment s touto skupinou. Na rozdíl od běžné práce s dětskými dobrovolníky nám šlo primárně o pomoc ukrajinským uprchlíkům. Ke vzájemné výhodnosti této spolupráce pro knihovnu a pro děti samotné tak byla dalším beneficentem „třetí strana“ (uprchlické děti). Jako

experimentální dobrovolnickou aktivitu jsme zvolili krátká propagační videa (cca 2-3 minuty) s pravidelnými dětskými čtenáři daných knihoven s ukrajinským či ruským mateřským jazykem. Videá svým obsahem oslovovala dětské ukrajinské uprchlíky, kteří navštěvují okolní školy. Cílem této aktivity bylo zprostředkovat stručné informace o knihovně (jak se do ní dostat, co je v ní zajímavého, jak se zaregistrovat a půjčit si knížku, co dalšího v ní lze dělat) nejen v rodném jazyce ukrajinských uprchlíků, ale také „dětskýma očima“. Ačkoliv jsme děti předem instruovaly, co by ve videu mělo zaznít, nechali jsme jim volnost v tom, jakým způsobem informaci podají a co zdůrazní. Opomenuté informace či upřesnění jsme dodali formou vložených titulků v ukrajinštině.

V případě, že se nám nepodařilo najít vhodné dětské dobrovolníky, vytvořili jsme videa s knihovnicemi v dětských odděleních. Nevýhodou bylo, že už k dětem nepromlouval jejich vrstevník. Výhodou ale naopak to, že děti na videu zvala k návštěvě tvář člověka, se kterým se nepochybně v knihovně setkají a budou muset komunikovat. Krom toho knihovnice neopomněly říct vše, co by děti z jejich zkušenosti měly vědět. V této variantě také samozřejmě odpadá potřeba zajišťovat souhlasy rodičů se zveřejněním. Jazykovou bariéru jsme ve druhém případě překonali pomocí ukrajinských titulků. Videá s knihovnicí a knihovnicemi lze také natočit s cílem oslovit rodiče (matky) uprchlických dětí, tj. obohatit je více praktickými informacemi a celkově tak prodloužit délku videa.

V dané aktivitě jsme požádali o spolupráci knihovnice, které dobře znají své čtenáře. Knihovnice následně samy vytypovaly a oslovily pravidelné dětské návštěvníky ukrajinského či ruského původu. Z důvodu ochrany soukromí jsme dbali na to, aby video proběhlo se souhlasem rodičů a aby byl rodič přítomen po celou dobu natáčení. Přítomnost nebylo problém zajistit, protože rodiče mnohých aktivních čtenářů chodí do

knihovny také, příp. se v ní s dětmi setkávají (vzvedávají je, přiváží apod.).

Technicky probíhalo natáčení velmi snadno, jelikož k němu stačí fotoaparát s videem nebo smartphone. Videá jsme následně sestříhali a za pomoci našich ukrajinských spolupracovníků vložili titulky.

Další variantou, ještě více odpovídající smyslu dětského dobrovolnictví, by může být natočení videa dětmi zcela samostatně. Tuto variantu vytvořili pro účel našeho výzkumu žáci 7. třídy ze „spádové“ školy k jedné ze studovaných knihovnických poboček. Jimi zvolená forma je nepochybně atraktivní pro danou věkovou skupinu. Přestože její význam jako „lákadla“ do knihovny pro děti a mládež byl jistě splněn, pro účely nově příchozích uprchlíků jsme zvolili více instruktážní, „režírovanou“ formu videí.

Videa ze všech čtyř poboček jsme následně poslali základním školám v lokalitách knihoven, se kterými jsme již měli navázanou komunikaci z předchozích etap výzkumu. Všechny oslovené školy poslaná videa – se souhlasem pracovníků knihovny, účinkujících dětí i jejich rodičů – využily. Ze zpětné vazby od škol víme, že je promítaly přímo ve třídách, ve skupinách českého jazyka pro ukrajinské žáky, umístily je na

webu školy a zaslaly je rodičům ukrajinských žáků v elektronické žákovské knížce. Videá je možné dále distribuovat neziskovým organizacím pracujícím s uprchlíky v okolí knihoven či úřadům veřejné správy. Zapojením dětí ukrajinského původu, kteří na našem území žijí již dlouhodobě nebo se zde narodili, jako hlavních aktérů této aktivity se samo o sobě stává dalším nástrojem integrace. Jak totiž ukázal náš výzkum, i tyto děti bez jazykové bariéry někdy postrádají pocit sounáležitosti s českou společností nebo zažívají více či méně nápadné negativní reakce na svůj původ. Pocit jinakosti a oddělení od ostatních dětí se mohl dále zvýšit v souvislosti s ruskou agresí na Ukrajině a s častým tematizováním obou zemí. Veřejně uznaná „prospěšnost“ těchto dětí pro knihovnu tak může nejen pozitivně změnit jejich postoj k této instituci – jak se děje v případě dětských dobrovolníků obecně – ale v tomto případě i zvýšit sepětí a identifikaci s českou společností i u dětí migrantů.